Bat. Gen.
XXI
248.

PERPUSTAKAAN MUSEUM
PUSAT

XXI :-
248

287.006

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

QP CARD 10

XXI: ~
248.
CK-3

BEKNOPT VERSLAG

VAN

EEN VERBLIJF

IN DIE BINNENLANDEN VAN

CELEBES,

waar Boegineesch gesproken wordt,

GEDURENDE ZES MAANDEN,

VAN 24 APRIL TOT 24 OCTOBER 1856,

DOOR

Dr. B. F. MATTHES.

GEDRUKT BIJ

W. EEKHOUT & CO.

MAKASSAR,

1861.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.EN W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

QP CARD 10

BRB ID : 9264060
IBM ID : 000037977712

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

BEKNOPT VERSLAG

VAN EEN VERBLIJF IN DIE BINNENLANDEN VAN CELEBES, WAAR BOEGINEESCH GESPROKEN WORDT, GEDURENDE ZES MAANDEN, VAN 24 APRIL TOT 24 OCTOBER 1856,

DOOR

Dr. B. F. MATTHES.

Den 24 April begaf ik mij, in het belang mijner Boeginesche taalstudiën, met zekeren W. V. op reis. De togt begon aan boord van eene handelspraauw die ons naar Pare-pare zoude overbrengen.

Deze W. V., een Europeesch burger van Maros, had ten gevolge van bijzondere omstandigheden, vroeger geruimen tijd geheel als inlander in de binnenlanden van CELEBES rondgezworven, en is mij, niet alleen door zijne bedrevenheid in het Boegineesch maar ook door zijne persoonlijke bekendheid met Boeginezen van allerlei stand en bedrijf, van onberekenbaar nut geweest. Daëng Siyampe, dit was de naam dien hij gewoonlijk onder de inlanders voerde, had zich behoorlijk met een kris en pistolen, gelijk ook met een geweer gewapend. Bovendien werd hij, even als ik, door een paar inlandsche jongens gevolgd. Europesche provisiën had ik niet aan boord laten brengen, dewijl het toch onmogelijk was om mij voor de gansche reis daarvan te voorzien. Het was alzoo maar beter om van den beginne af geheel en al op zijn inlandsch te leven, en zich in den regel met rijst en gedroogden visch te behelpen. De bagaadje bestond dus alleen uit de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

noodigste kleêren en boeken, alsmede uit geschenken voor de Inlandsche Vorsten en Grooten, ten einde de in de binnenlanden zoo noodige bescherming en medewerking te verkrijgen. Het begin der reis was alles behalve voorspoedig en een ware voorbode van de vele tegenspoeden, die ons later zouden treffen. Nu eens was het tegenwind, dan weder windstilte, zoodat onze djoeroemoedi maar telkens het anker liet vallen, en wij pas in den nacht van 27 April de schoone baai van Pare-pare binnenvoeren, ofschoon men anders de reis van Makassar derwaarts soms in 24 uren volbrengt. Te Pare-pare namen wij onzen intrek bij den Arabier Toewang Tjambang Lampoko, een handelsbekende van den Heer Weijergang te Makassar. Hij bewees ons, zoo nu als later, inderdaad Oostersche gastvrijheid.

Pare-pare zelf levert, even als de meeste plaatsen in de Boeginesche landen, weinig bekoorlijks op. De op palen gebouwde huizen, die meerendeels enkel van bamboe, slechts hier en daar van planken gebouwd zijn, staan vrij verward door elkander, en zien er, op enkele uitzonderingen na, zeer vuil en morsig uit. Vooral is het eene hoogst onaangename gewoonte, dat men het vuil, van welken aard ook, maar eenvoudig door de reten van den vloer op den grond laat vallen, waar het dan voor altijd blijft liggen, en van tijd tot tijd zijne walgelijke lucht door het gansche huis verspreidt. Morsigheid is ongetwijfeld een der hoofdkenmerken van een Boeginees. Morsig is zijne woning, morsig is zijne kleeding, morsig is zijn geheele ligchaam, vooral het doorgaans tamelijk lange hoofdhaar. Mijn oordeel over Pare-pare luidt zeker niet zeer gunstig. En toch moet ik erkennen, dat zoowel het land van Pare-pare als dat van Sidenreng, hetwelk daaraan grenst, toch nog in vele opzigten eene gunstige uitzondering maakt op het overig gedeelte des lands, hetwelk ik bezocht, en ten duidelijkste den weldadigen invloed doet bespeuren, dien de veelvuldige omgang met Europeanen op de Vorsten van Pare-pare en Sidenreng heeft gehad. De eerste met name

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Karaëng Mangepe of Patta talloe lattäë was van huis, en eerst later op mijne terugreize mogt ik hem ontmoeten. Zijn oudste broeder de Koning van Sidenreng, met name La-Pangorisang, die ook te Pare-pare een huis had, bevond zich juist gelukkig daar ter plaatse. Hij ontving mij vriendelijk, en toonde zich niet ongenegen om mij eenige handschriften te bezorgen. Tot dus verre kreeg ik echter, helaas! niets van hem. Behalve dezen Vorst bezocht ik insgelijks dagelijks zekere Patta Patjoe, de weduwe van den afgezetten Koning van Tanette, met name La-Pataoe, dewijl deze vrouw, gelijk meer andere van hare sekse, nog al bedreven was in de La-Galigo-literatuur, dus genoemd naar La-Galigo, den zoon van Sawerigading, die, even als zijn vader, een hoofdrol in dit uitvoerig heldendicht speelt, waarin bovendien de schepping der wereld en de Hemelsche afkomst der tegenwoordige Boeginesche Vorsten bezongen worden.

Voor 't overige vond ik te Pare-pare zeer weinig voor het doel mijner reis, en daarom zette ik reeds den 3den Mei mijnen togt naar de binnenlanden voort. Met zeer veel moeite kreeg ik pas te half elf ure de paarden, die tot het vervoer van personen en goederen noodig waren. De weg door het gebergte was, ten gevolge van den aanhoudenden regen, ongeloofelijk slecht, zoodat er niet aan te denken viel om Tete-adji, de hoofdplaats van Sidenreng, nog dienzelfden dag te bereiken. Wij moesten alzoo onder weg te Watampaoela overnachten, en kwamen den volgenden ochtend, na een rid van anderhalf uur, op de plaats onzer bestemming aan. De weg van Pare-pare naar Tete-adji levert inderdaad zeer schoone gezigtspunten op. Inzonderheid heeft men een prachtig panorama, wanneer men, na den top van het gebergte bereikt te hebben, vóór zich in de vlakte het groote meer van Tempe, gelijk ook Tete-adji en andere plaatsen ziet liggen.

Te Tete-adji troffen wij het juist dat het passar (markt) was. Wij begaven ons alzoo terstond derwaarts, ten einde

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

onze inkoopen van rijst en visch te doen. De verschijning echter van een Hollander was iets geheel ongewoons, en gaf aanleiding, dat men in groote menigte om ons zamenschoolde. Toen nu Daëng Siyampe, mijn reisgenoot, zich even omkeerde, om het heirleger van jongens, dat op ons aandrong, wat achteruit te drijven, ontstond er dadelijk een geroep van amok! De geheele markt raakte in verwarring; de vrouwen lieten hare waren, de Chinezen hunne top-tafels in den steek. Gelukkig was de Schout oogenblikkelijk bij de hand om de orde te herstellen, anders zouden de kleine en ook wel de volwassen gaauwdieven die gelegenheid tot plunderen niet ongebruikt hebben gelaten. Meermalen toch maakt het gespuis opzettelijk eenig passarrumoer, met geen ander oogmerk dan om te midden van de verwarring zich zonder betaling naar welgevallen van de koopwaren te voorzien.

Het verwondere u niet, dat ik hier van een Schout, of, zoo als de inlander het uitspreekt, van een *Toewang Sikaoe* gewaag. Dit is eene betrekking, die de Koning of Adatoewang van Sidenreng en zijn broeder Karaëng Mangepe met eenige wijziging van de Hollanders hebben overgenomen, en inderdaad tot groot gerijf van het vreedzaam gedeelte der bevolking. Zulk een Schout staat eenigermate gelijk met een Commissaris van policie in Holland en heeft verscheidene agenten en oppassers onder zich. De tegenwoordige Schout is inderdaad in zijn soort een knap man, die met zijn leger van policie-dienaren *(djowa's)* eene policie oefent, zoo als men nergens elders in de Boeginesche landen aantreft. Die Schout moet ook in het bezit zijn van eene verzameling van wetten, die, te oordeelen naar enkele proeven, welke hij er mij van mededeelde, niet van belang ontbloot is. Hij was terstond bereid, mij er een afschrift van te geven en ook van andere geschriften van dien aard, mits de Koning er zijne toestemming toe gaf. Natuurlijk heb ik te dien einde mij terstond, door tusschenkomst van een vertrouweling, tot den Vorst gewend, doch nog altoos zonder gevolg. Door de zorg

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van den Schout hoort men ook te Sidenreng minder dan elders van diefstal, waartoe welligt ook niet weinig medewerkt, dat diefstal hier bijzonder streng, ja op echt barbaarsche wijze gestraft wordt. Die straf bestaat daarin, dat men den dief de voornaamste pees uit de knieschijf trekt, zoodat hij zijn geheele leven niet anders dan zeer gebrekkig loopen kan. Den volgenden dag wandelden wij naar het nabij gelegen Amparita en Aratang, twee aan elkander grenzende of liever in elkander loopende kampong's. Het voornaamste doel van dezen uitstap was, eene volledige verzameling van de La-Galigo-gedichten op te sporen. Ik had mij voorgesteld, die zeker hier te zullen vinden; dewijl men hier onderscheidene menschen aantreft, die aan deze geschriften eene bovennatuurlijke kracht toekennen, zoodat zij, bij voorbeeld, in geval van ziekte, in plaats van medicijnen te gebruiken, zich bij wijze van gebed, een gedeelte van die gedichten laten voorlezen. Doch ik zocht hier, gelijk meermalen later, te vergeefs naar eene maar eenigzins volledige verzameling van genoemde gedichten. Niet dan enkele stukken en brokken waren hier en daar op te sporen, en dan was men zelfs nog huiverig, mij ook deze ter leen te geven. Het was voor mij eene niet geringe teleurstelling; alleen is mij een flaauwe hoop overgebleven, dat ik in vervolg van tijd van zekere Madaoeng Indona La-Baso, vrouw van Patta tâlloe lattâë, mede hier woonachtig, het een en ander belangrijk handschrift zal bekomen. Ten minste toen ik haar later op mijn terugreize nog eens bezocht, scheen zij meer vertrouwen in mij te stellen, en beloofde zij mij een afschrift van een, zoo als zij zeide, zeer mooi stuk, getiteld: *Laona Sokoriwoe*, dat is: het *Heengaan van Sokoriwoe*, enz., mede behoorende tot de La-Galigo-literatuur. Zij voegde er echter de voorwaarde bij, dat ik haar papier, maar vooral ook een bril, en voorts rozenwater en eau-de-cologne zou toezenden. Van den Kapitang of Kapitein, zoo als men te Tete-adji, alweder met een aan de Hollanders ontleenden titel, het hoofd der plaats

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pleegt te noemen, kreeg ik een zeer belangrijk handschrift over oude gebruiken van Bone te zien. Hij gaf het mij eerst ter leen, doch later bij mijn vertrek eischte hij het terug. Hij zou het zelf wel voor mij afschrijven of laten afschrijven, zooals hij zeide. Ik wist echter maar al te goed, hoe weinig men op het woord van een Boeginees staat kan maken, en daarom verwonderde het mij geenszins, toen ik 11 September weder te Tete-adji komende, nog geen enkele letter van het handschrift vond overgeschreven. Eerst na een paar dagen kreeg ik met veel moeite van hem gedaan, dat hij mij toestond om het zelf onder zijne oogen te copiëren. Zoo lag ik, tot verbazing van een troep luije inlanders, tien dagen achtereen, van des morgens vroeg tot des avonds laat, met een ronden koffer tot lessenaar, op den bamboezen vloer te schrijven, tot dat het werk eindelijk geheel gereed was.

Had het groote moeite in om handschriften meester te worden, onmogelijk was het, iemand te vinden, die ook maar eenigermate den naam van taalmeester verdiende en in staat was om mij bij het onderzoek van de taal met zijne voorlichting te dienen. Even als vroeger te Pare-pare, zoo was ook thans te Tete-adji mijn zoeken naar zoo iemand geheel vruchteloos. Daarom trachtte ik van ieder, die maar eenige kennis bezat, zooveel mogelijk op te doen. Dit is dan ook de reden, dat ik hier en elders meermalen mijne toevlugt nam tot eene soort van menschen, die anders om hunne levenswijze walging en afkeer moeten wekken, en een jammerlijk toonbeeld geven van de laagte, waartoe de menschelijke natuur kan zinken. Het zijn de zoogenoemde *bissoe's*, die, ofschoon meestal tot de mannelijke sekse behoorende, toch niet als mannen willen beschouwd worden, maar in alles, ook in hunne kleeding, zich het voorkomen van vrouwen geven en zich ook als vrouwen het hof laten maken, waarvan ik de walgelijkste tooneelen heb bijgewoond. Zij hebben overal bij de Vorstinnen toegang en zijn zeker nergens in zoo grooten getale aan te treffen als aan de hoven der in-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

landsche Vorsten van Celebes, bij wie zij in hoog aanzien staan, en doorgaans met hunne bezweringen en met hunne dansen op de inlandsche feesten eene voorname rol spelen. Enkele van die allerlaagste soort van wezens zijn eenigermate geletterd, ten minste zij verstaan eenige vreemde uitdrukkingen en verouderde woorden, die in de La-Galigo-gedichten en in andere voortbrengselen van de Boeginesche letterkunde voorkomen. Die kennis echter is geenszins een vrucht van studie, maar daaraan toe te schrijven, dat zij vooral uit Loewoe afkomstig zijn, en ook vermoedelijk daaraan, dat zij bij hunne bezweringen die verouderde uitdrukkingen als tooverwoorden bezigen.

Niet zoo dikwijls, maar toch ook niet zelden, trof ik omgekeerd in de binnenlanden vrouwen aan, die voor mannen wilden doorgaan, en die zich tot dat einde geheel als mannen kleedden, zelfs met kris en lans gewapend waren. Mijns inziens zijn geen van beiden veel te vertrouwen.

Over Tete-adji, gelijk ook over Lakoeang, Batoe Masapaï, Pamantingang, Masepe en andere plaatsen van Sidenreng, behoef ik niets te zeggen en kan ik volstaan met te verwijzen naar hetgeen ik bij Pare-pare heb aangemerkt. Alle plaatsen in de Boeginesche landen gelijken precies op elkander, even als de eene druppel *vuil* water op de andere. De genoemde plaatsen zijn allen om beurten de residentie van den Koning of Adatoeang van Sidenreng. Men wachte zich echter wel van daarbij aan paleizen, vooral van daarbij aan Arabische tooverpaleizen te denken. Menig ambachtsman in Holland woont zeker netter en beter dan de meeste Boeginesche Vorsten.

Voor 't overige is, gelijk ik boven reeds aanmerkte, de toestand van het volk van Sidenreng minder treurig dan die van vele andere in de Boeginesche landen. De padie is in Sidenreng tamelijk overvloedig; het gewone voedingsmiddel evenwel is ook hier meestal enkel djagong of turksche tarwe. Men vindt hier insgelijks vele soorten van wortels (lame),

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

van pisang, djamboe en andere vruchten. Aan klappers en bamboe is groot gebrek.

Den 9den Mei zette ik de reis al weder voort. Gaarne zou ik 's morgens vroeg van Tete-adji vertrokken zijn. Maar aan zoo iets valt in de binnenlanden van Celebes niet te denken. Men is er steeds op uit om iemands geduld zooveel mogelijk op de proef te stellen. Ik was dus al zeer blijde, toen ik 's morgens te één ure in mijn open praauw of liever boomstam gezeten was, om mij naar Lagoesi te begeven. Deze togt beviel mij in geenen deele. Het zoo hoog geroemde meer van Tempe was geheel in overeenstemming met land en volk — dat wil zeggen, bij uitstek vuil. Het eenige wat er mij in beviel was de ontelbare menigte van eendvogels en visch. Ook de oevers van het meer deden aan alles behalve aan de heerlijke, mij steeds onvergetelijke meeren van Zwitserland denken. Tot overmaat van ramp werd ik, waarschijnlijk ten gevolge van de koude, daar de golven gedurig over den rand van de praauw heensloegen, des nachts ernstig ongesteld. Het kostte eenige moeite, die ongesteldheid door middel van een aftreksel van djamboebladen, met een weinig opium, te doen bedaren. De gevolgen echter bleven mij geruimen bij in eene verhoogde gevoeligheid van maag en ingewanden, mede veroorzaakt door het veelvuldig gebruik van brak water gedurende de reis. Ik was niet weinig blijde, toen ik bij het aanbreken van den dag bespeurde, dat wij, het meer uit- en de rivier van Tjenrana ingevaren zijnde, thans met onze praauw voor Lagoesi, de hoofdplaats van Pamana, stil lagen. Dit Pamana is een zeer klein rijkje, bevattende niet veel meer dan een tiental plaatsen. Het wordt door de inlanders genoemd een kind van Wadjo, en moet, uit hoofde van die betrekking, Wadjo in den oorlog bijstaan, maar wordt ook wederkeerig door dat rijk ondersteund. Jammer maar dat vader en zoon beide in treurigen toestand verkeeren. De rijstvelden liggen grootendeels onbebouwd, en op meer dan één plaats vindt

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

men de huizen verlaten. Waaraan zulks toe te schrijven, — daarover later.

Al spoedig namen wij onzen intrek in de woning van zekeren La-Oempa, wiens moeder hofdame bij de Vorstin van Lagoesi was. Deze vrouw gaf terstond aan hare meesteres berigt van ons arrivement, en nog denzelfden dag van onze aankomst werden wij bij de Vorstin of Datoe ter audientie toegelaten. Deze vrouw was de moeder van den Koning van Sidenreng en reeds hoog bejaard, doch nog zeer levendig van geest. Zij had vroeger meermalen te Makassar gelogeerd en bovendien in haar land dikwijls de bezoeken ontvangen van Nederlanders, van een Tobias, een Altheer, een Hardy en andere Europesche ambtenaren. Van daar hare naauwkeurige bekendheid en ingenomenheid met al wat Hollandsch was.

Reeds de eerste ontvangst liet niets te wenschen over. Daarbij waren tevens twee van hare zonen tegenwoordig, te weten: Karaëng Katangka, die eigenlijk in haren naam het bestuur voerde, en Aroe Maïwa (Vorst van Maïwa), die zich destijds toevallig te Lagoesi bevond. Ook deze verklaarden, dat zij beide volkomen bereid waren om mij te helpen.

Gedurende de vier maanden, die ik te Lagoesi doorbragt, heb ik van die goede oude vrouw steeds de ondubbelzinnigste blijken van welwillendheid en op het laatst zelfs van vriendschap mogen ondervinden. Zoo stond zij mij onder anderen twee belangrijke handschriften af om die te laten overschrijven; het eene, bekend onder den naam van *Menroeranana Patta Malampeë gamana*, was een uitvoerig heldendicht, waarin de roemrijke daden bezongen werden van Speelman's tijdgenoot, *Patta Malampeë gamana*, d. i. de langharige Vorst, ook wel *To-risompaë* en *Aroe Palakka* genoemd. Het tweede stuk, dat ik haar te danken had, handelde over de oude contracten van Pamana, ook bevatte het zeer schoone gezegden en de mededeelingen van zekeren Aroe Bila. Voorts deed de Vorstin haar best om mij eene volledige verzameling van de La-Galigo-gedichten te bezorgen, en bragt zij mij

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tot dat einde in kennis met zekeren Daëng Malongi van Noesaë (insgelijks in Pamana gelegen). Deze man nam op zich om al de stukken, die tot de geschiedenis van Saweri-Gading behooren, bij elkander te brengen en ze netjes voor mij over te schrijven. Jammer slechts, dat ik mij weldra bitter bedrogen vond in de goede verwachting, die ik van hem opgevat had. Mogt ik later mijn doel nog eens langs een' anderen weg bereiken, zoo ware het zeker voor de wetenschap zeer wenschelijk, dat dit oude, onder de inlanders zoo geliefde gedicht door den druk algemeen gemaakt en alzoo voor geheelen ondergang bewaard werd. Welligt zou het Bataviaasch Genootschap niet ongenegen zijn, die taak op zich te nemen. Dit Genootschap zou hierdoor eene nieuwe dienst aan de wetenschap bewijzen en met kracht er toe medewerken om de kennis der zoo hoogst belangrijke Boeginesche literatuur te bevorderen.

Doch de zorg der Vorstin bepaalde zich niet alleen tot het zoeken van handschriften. Zij gaf ook bevelen om menschen op te sporen, die de La-Galigo-gedichten en de *Menroerana* van Patta Malampeë gamana niet slechts op een bepaalden dreun lezen konden, maar die ook geheel woord voor woord verstonden en dus in staat waren om ze te verklaren. Dit was echter geene gemakkelijke zaak, en eerst na veel vruchtelooze moeite mogt het haar gelukken twee vrouwen te vinden, waarvan de eene vrij bedreven was in de La-Galigo-literatuur, de andere voor onderwijzeres moest spelen bij het lezen van de *Menroerana*, doch die er eigenlijk, zoo als bleek, al zeer weinig van verstond. Gelukkig dat de les aan het huis der Vorstin gegeven werd, zoodat wij gedurig het advies der oude vrouw konden inwinnen, die dan doorgaans ten slotte uit hare kamer te voorschijn kwam en het onderwijs zelve in persoon voortzette. Ofschoon zij nu wel niet alle zwarigheden wist uit den weg te ruimen, was zij toch niet geheel onbedreven in het ontcijferen der oude literatuur. Ook in het verklaren van Boeginesche

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

elongs (in het Makassaarsch *kélong*, in het Maleisch *panton*) was zij zeer ervaren. Zelfs verstond zij zeer veel van een' dikwijls daarin voorkomende geheimzinnige taal, bekend onder den naam van basa-To-Bakka, of de van To-Bakka afkomstige taal. Deze To-Bakka, of man van Bakka, was een Datoe of Vorst van Bakka in het Soppengsche rijk, die zich in oude tijden een' grooten roem verwierf door zijn uitstekend verstand en vooral door zijn' bijzondere scherpzinnigheid. Hem, die verlangen mogt, om iets van deze beeldspraak te vernemen, verwijs ik naar het Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Band XI. Heft 3, waar ik getracht heb, om er het Europeesch publiek, dat natuurlijk nog geheel onbekend is met de Boeginesche taal, eenigermate een denkbeeld van te geven.

Gedurende mijn verblijf te Lagosi had ik insgelijks voor eenige weken zekeren Daëng Boa tot meester. Deze man kende verscheidene gedichten en onder andere ook vele elong-osong's uit het hoofd. Deze elong-osong's zijn eene soort van elong's, die de Boeginees gewoonlijk zingt als hij ten strijde trekt. Jammer maar dat deze Daëng Boa stekeblind en daarbij zeer lastig van humeur en jammerlijk aan de opium verslaafd was, zoodat ik hem onmogelijk voor langen tijd aan mijn persoon verbinden kon.

Het zal u wellig verwonderen, dat ik mij hoofdzakelijk van vrouwelijke hulp bediende, óm den zin der inlandsche gedichten op te sporen; doch het is maar al te waar, dat over het algemeen de inlandsche vrouwen, vooral de vorstinnen, veel meer in de Boeginesche Letterkunde bedreven zijn dan de mannen, die van niets anders weten te praten dan van hanen-gevechten en dobbelen, van opium-schuiven en oorlog-voeren, van stelen en moorden. Meermalen dacht ik hulp te vinden bij de zoogenaamde inlandsche Goeroe's of meesters, doch de kennis dier wijzen bepaalde zich enkel en alleen tot het werktuigelijk opdreunen van Arabische gebeden en enkele stukken uit den Koran. Ten laatste vroeg

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ik dan ook niet meer naar Goeroe's, maar alleen naar Pasoerâ's, d. i. menschen die zich met het lezen der Soerâ's of geschriften, en wel bij uitnemendheid der La-Galigo of Menroerana-geschriften bezig houden. De zulken vindt men enkel en alleen onder de vorstinnen en onder zoodanige oude vrouwen, die lang aan de hoven verkeerd hebben. Men denke echter niet, dat zulk eene Pasoerâ in staat is om alles woord voor woord te verklaren. Ook deze Pasoerâ's gaan meestal niet minder machinaal te werk dan de Goeroe's. Maar zij hebben door het gedurig lezen en herlezen eenige schriftkennis opgedaan, en weten alzoo dikwijls uit het verband op te maken, wat ongeveer de bedoeling der woorden zijn moet.

Van Lagoesi deed ik onder andere een uitstap naar het naburig Tossora in Wadjo gelegen, dewijl ik van Daëng Siyampe vernomen had, dat hier, ten minste in vroeger tijd, een groote kweekschool bestond tot vorming van hovelingen voor het hof van Bone. Vol verwachting begaf ik mij dus derwaarts. Doch hoe vond ik mij teleurgesteld, toen ik ontwaren moest, dat er van zulk eene instelling zelfs geen spoor meer te ontdekken was. Tossora, dat, volgens aller beschrijving, voorheen zoo bloeijend zich vertoonde, was thans niets anders dan een sprekend beeld der vergankelijkheid. Verreweg de meeste huizen waren door kwaadwilligen afgebrand, en die er nog stonden voor een groot gedeelte verlaten. Waaraan deze ommekeer toe te schrijven? Enkel en alleen aan het heirleger van vorstjes, dat vooral in Wadjo zeer talrijk, en bij gebrek aan inkomen, er steeds op uit is om het volk willekeurig te beboeten, ja bij het minste verzet van alles te berooven en tot den slavenstand te vernederen. Zelfs is het eene algemeen erkende waarheid, dat bijna al de Boeginesche Vorsten benden struikroovers in hunne dienst hebben, die zij niet bezoldigen, maar alleen van tijd tot tijd vrijelijk laten plunderen en moorden. Het is, om kort te gaan, een staat van zaken, die ons, gelijk Toe-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

water zeer juist heeft aangemerkt, onwillekeurig aan de middeleeuwen van Europa doet denken. Kan het ons dan wel verwonderen, dat de Wadjorees, die tot handelaar schijnt geboren, zijne velden, die buitendien niet van de vruchtbaarste zijn, onbebouwd laat liggen om elders zijn fortuin te beproeven?

Behalve Tossora bezocht ik gedurende mijn verblijf te Lagoesi, tot twee maal toe het insgelijks aan de rivier van Tjenrana gelegen Tempe. Ofschoon dit Tempe onder Wadjo behoort, was hier echter zekere Aroe Padali, die onlangs door Bone tot opperbevelhebber verkoren was, heer en meester. Dewijl Daëng Siyampe vroeger onder dezen Vorst gediend had, werden wij bijzonder goed door hem ontvangen, en deed hij al het mogelijke om mij van dienst te zijn. Daar hij bespeurde dat de Menroerana van Patta Malampeë gamana, mij door de Vorstin bezorgd, niet geheel vrij van fouten was, droeg hij zijne zuster op om zijn eigen exemplaar, hetwelk hij uit Bone medegebragt had, naauwkeurig voor mij over te schrijven.

Toen ik de eerste keer te Tempe was, maakte ik onder andere een uitstapje naar de Tana Sitolo, gelegen langs het meer van Tempe, doch zonder eenigen buit huiswaarts te brengen. Van daar teruggekeerd en voor de woning van den Vorst gezeten, zag ik eensklaps op de passar (markt), die voor het vorstelijk verblijf gehouden werd, een grooten oploop. Een Boeginees, die een ander verdacht hield dat hij zijne lans gestolen had, gaf den verdachten persoon een steek met zijn kris en raakte tevens eene vrouw in den rug. Deze misdaad moest eigenlijk met den dood gestraft worden, omdat zij gepleegd was vlak voor het huis der vorstin. Daarom begaf de moeder zich terstond met een ledigen *lodjang* of *bak* en een jonge meid, als prijs voor het leven haars zoons, naar het vorstelijk huis. De zaak werd schijnbaar zeer hoog opgenomen. Het vonnis luidde:

1o. Dat de lodjang met de slavin aangenomen werd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

2o. Dat de kris van den overtreder, getaxeerd op *f* 20 Hollandsch, voor de helft aan den man die verwond was, voor de andere helft aan de vrouw zou vervallen.

3o. Dat de overtreder gehouden was om de kosten van de geneeskundige behandeling en van het onderhoud der gewonden te dragen, zoo lang tot dat beide genezen zouden zijn.

's Avonds echter vernam ik reeds, dat de slavin en de lodjang, gelijk ook de kris, teruggegeven waren, zoodat de overtreder alleen verpligt werd om de kosten van de geneeskundige behandeling en van het onderhoud te voldoen. Zulk een gratie-schenken behoort geenszins onder de zeldzaamheden.

Onmiddellijk aan Tempe grenst Sengkaang de verblijfplaats van Aroe Sengkaang, den Datoe van Soppeng. Gaarne had ik ook deze plaats bezocht, omdat Aroe Lowa, gesepareerde vrouw van Aroe-Padali en zuster van den tegenwoordigen Datoe van Soppeng, mij, ter wille van Daëng Siyampe, gaarne wenschte te ontmoeten. Doch haar broeder, de Datoe van Soppeng verzette zich met kracht tegen het voornemen van Aroe-Lowa. Dit weerhield haar echter niet om tot twee keeren toe een Boegineesch heldendicht van later tijd, bekend onder den naam van Menroerana van Soppeng, en waarin de oorlog van Soppeng bezongen werd, voor mij te laten afschrijven. Jammer maar dat geen van beide afschriften mij ooit in handen mogt komen. Het eerste werd bij het omslaan van een boomstam of praauw een prooi der golven. Het andere verbrandde, toen Sengkaang een paar maanden later door kwaadwilligen voor een groot gedeelte in de asch werd gelegd. Na alzoo te Lagoesi en te Tempe zooveel mogelijk alles bijeen gebragt te hebben, wat mij tot verklaring der meermalen genoemde gedichten kon dienen, besloot ik in het begin van Julij naar Bone te vertrekken, waar ik het Boegineesch in zijne hoogste zuiverheid hoopte te leeren kennen, en bovendien eindelijk een geschikten meester ter

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verklaring van de Menroerana van Patta Malampeë gamana te vinden. Wetende dat de Koning van Bone alleen voor het uiterlijke op een vriendschappelijken voet met het Nederlandsch Gouvernement was, zoo zelfs dat hij mij als een spion van dat Gouvernement beschouwde, en mij uit dien hoofde zelfs te Lagoesi achtereenvolgens door een vijf-en-twintigtal Boeginezen liet bespieden, was ik bedacht, dat hij als naar gewoonte ziekte zou voorwenden, indien ik hem, overeenkomstig met de gewoonte des lands, belet liet vragen. Ik besloot daarom in dit opzigt onwetendheid voor te wenden en hem als het ware te overvallen. Als ik maar eerst voor de deur stond, dan zou hij mij kwalijk kunnen afwijzen. Ik huurde daarom tot drie malen toe een praauw om mij naar Bone over te brengen, maar ook drie maal liet de praauw-voerder mij in den steek. Men had te Lagoesi laten uitstrooijen, dat al wie mij naar Bone overvoerde, terstond zou gekeeld worden. Mij restte alzoo niet anders dan, op aanraden van Aroe Padali en anderen, Daëng Siyampe met een' open brief tot den waarnemenden To-marilalang of Rijksvizier van Bone, met name Aroeng Oedjoeng, een broeder des Konings, te zenden. Dit had dan ook ten gevolge, dat de Koning, na met Aroeng Oedjoeng en al de rijksgrooten raad te hebben genomen, ten laatste het besluit nam, dat ik Bone binnen kon komen, en dat ik veertien dagen na het eindigen der vasten van den Ramadan, door den eersten *Djoeroebassa* of *tolk* zou afgehaald worden. Ik wachtte alzoo geduldig te Lagoesi tot 4 September. Doch welk eene teleurstelling, toen ik, in stede van den Djoeroebassa, een bode van zekeren Daëng Pawinroe, een vertrouweling van den waarnemenden To-marilalang, zag opdagen, die aan Daëng Siyampe een klein stukje lontar-blad overhandigde, waarop geschreven stond, dat men mij niet ontvangen kon, omdat de Koning ziek was. Waaraan het was toe te schrijven, dat men andermaal wantrouwen tegen mij had opgevat, is mij altoos een raadsel gebleven; te meer daar ik mij in de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Binnenlanden steeds zorgvuldig gewacht heb voor alles wat slechts in de verte eenigen aanstoot zou kunnen veroorzaken. Daarom had ik zelfs, ofschoon de Boeginezen alles behalve dweepzieke Mohammedanen zijn, tot vasten stelregel aangenomen, om nimmer eenig godsdienstig gesprek, van welken aard het ook wezen mogt, te beginnen. Dan alleen, wanneer men mij soms vragen betreffende het Evangelie voorstelde, beantwoordde ik die. En daarbij had ik niet zelden de voldoening, dat men erkennen moest, dat de Christelijke leer toch vrij wat beter was, dan men zich had voorgesteld. — Dat ik vooral de vrouwen op mijne hand had, wanneer het gesprek ons bragt op het huwelijk, zoo als wij dat volgens het Christendom beschouwen, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Zij vonden het, gelijk men ligt kan nagaan, zeer wijs en goed, dat het Christendom zoo wel de veelwijverij als het ligtzinnig verbreken van den echt strengelijk verbood.

Ik houd mij derhalve volkomen verzekerd, dat ik in mijn omgang niet de minste aanleiding tot achterdocht gegeven heb. — En toch werd ik te Bone blijkbaar voor een zeer gevaarlijk mensch gehouden; want toen ik een paar dagen later naar Pompanoewa wilde gaan, dat even over de grenzen van Bone ligt, ten einde aldaar bij een Arabischen handelsbekende van den Heer Weijergang geld te verkrijgen, werd ik onderweg ten sterkste aangemaand om toch terug te keeren, dewijl gemelde Aroeng Oedjoeng overal te Pompanoewa had laten rondzeggen, dat al wie een Hollander het land van Pompanoewa mogt binnen brengen of in zijn huis opnemen, van al zijne goederen beroofd en met al de zijnen tot den slavenstand vernederd zou worden. Men zal ligt begrijpen in welke stemming ik naar Lagoesi terugkeerde. Ik bedwong mij echter zoo veel mogelijk, — vooral later, toen ik van Aroe Padali, die destijds grooten invloed in Bone had, de toezegging kreeg, dat hij mij, bij leven en welzijn, het volgende jaar zelf in persoon naar Bone zou geleiden. Het was dus zaak voor mij, dat ik zooveel mogelijk over

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het gebeurde stilzweeg.

Van nu af maakte ik met den meesten spoed toebereidselen tot de terugreize, te meer daar men algemeen eenen binnenlandschen oorlog verwachtte. Ik moest daarom Lagoesi vaarwel zeggen, nog eer ik de beloofde handschriften van Aroe Padali had ontvangen. Al weder dus eene teleurstelling!

Na volgens gewoonte verscheidene dagen te vergeefs op een praauw gewacht te hebben, verliet ik eindelijk den 10 September Lagoesi, en kwam ik den volgenden morgen weder te Tete-adji. Hier hield ik mij, gelijk boven gezegd is, tien dagen bezig met het afschrijven van een handschrift; bezocht bij herhaling Amparita en Aratang en begaf mij vervolgens per praauw naar Batoe-batoe, de voornaamste plaats van Mario-ri-awa, ten einde Aroe Padali, die daar insgelijks heer en meester was, nogmaals te ontmoeten. Deze was intusschen weder naar Tempe vertrokken, weshalve ik voor de derde keer derwaarts reisde. — Aroe Padali herhaalde zijne vroegere beloften; en zijne zuster gaf mij nog ten blijke van vriendschap eene Boeginesche sarong ten geschenke mede. Weinig kon ik echter denken dat dit cadeau tot zulk een treurig voorval aanleiding zou geven. Van Tempe naar Batoe-batoe teruggekeerd, miste ik de sarong. Zij was mij door den praauwvoerder ontstolen. Ongelukkigerwijze kwam dit ter oore van den Vorst, die den dief terstond liet binden en zelf met eigen lans doorstak. Daëng Siyampe, dien ik tot het volbrengen van eene commissie nogmaals naar Tempe gezonden had, deed zijn uiterste best om zijn gewezen meester, bij wien hij anders veel vermogt, te bewegen, dat hij den dief ten minste het leven mogt schenken, doch er was niets aan te doen. — Het was een dubbel vergrijp. De man had een vriend van zijn heer bestolen en hem bovendien iets ontvreemd, dat van zijn eigen vorstin afkomstig was. Zoo iets was niet te vergeven. — Met zeer veel moeite kreeg Daëng Siyampe nog gedaan, dat den dief eene eerlijke begrafenis ten deel viel. Eigenlijk had zijn lijk maar in

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de rivier moeten geworpen worden. — Een paar dagen vroeger had de Vorst insgelijks iemand doorstoken, die een kris van een Bonischen gast weggenomen had.

Men ziet dat mijn vriend Aroe-Padali nog vrij ruw in zijn manier van straffen was. Men valle hem echter niet te hard, maar beschouwe hem in zijn betrekking met de personen waaronder en de omstandigheden waarin hij zich bevindt. — Hij heeft aan den anderen kant ook zeer veel goeds, zoo moet hij bijv. zeer dapper en daarbij opregt van gemoed zijn, zoodat men op zijn woord kan staat maken.

Gedurende mijn verblijf te Batoe-batoe maakte ik nog een paar uitstapjes in den omtrek, onder andere naar de zoogenaamde Oewaë babaë of warme bronnen, ook wel Dionge of *de badplaats* genoemd. Inlanders, die aan huidziekten lijden, begeven zich gewoonlijk derwaarts om te baden en het water te drinken.

Hoogst opmerkelijk is dat men hier op een afstand van maar weinige schreden vier bronnen uit den grond ziet opwellen, waaronder twee warme bronnen, de eene van zout, de andere van zoet water, en twee koude bronnen, insgelijks de eene van zout en de andere van zoet water. Tot mijn leedwezen had ik noch kruiken noch harst bij mij; anders zou ik van dat water aan het Bataviaasch Genootschap tot onderzoek hebben toegezonden.

Het land van Mario-ri-awa is, voor zoo ver ik het heb leeren kennen, een van de vruchtbaarste van Celebes. Overvloed van tala-vruchten en klappers, van bamboe, van rijst, van djagong, van katjang, van pisang's, van mangga's, van djamboe's enz.; daarbij in den omtrek van het meer van Tempe een ongeloofelijke menigte van visch en eendvogels.

Den 1sten October bevond ik mij weder te Tete-adji, en den 7den October mogt het mij eindelijk, alweder na veel moeite, gelukken, om te paard de terugreize naar Pare-pare te ondernemen, waar ik door mijn Arabischen gastheer weder als met open armen ontvangen werd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Na alhier volgens afspraak nog vijf dagen op de handschriften van Aroe Padali gewacht te hebben, moest ik alweder teleurstelling ondervinden. In stede van de handschriften kreeg ik van Aroe Padali het berigt, dat ik maar niet langer moest wachten, want dat de oorlog op het punt stond van uit te breken; dat hij waarschijnlijk binnen weinige dagen den Vorst van Soppeng zou aanvallen, waarbij hij op de ondersteuning rekende van den Koning van Bone, die hem 3000 man hulptroepen had toegezonden.

Gelukkig dat de tijd, dien ik te Pare-pare wachtende heb doorgebragt, niet geheel en al voor mij verloren is geweest. Ik copiëerde een Boegineesch handschrift over goede en slechte tijden, en legde van tijd tot tijd bezoeken af bij bovengemelde Pätta Patjoe. Wat mij echter vooral genoegen deed, was de kennismaking met Karaeng Mangepe of Pätta tälloe lattäe. Hij kan wel niet juist een geletterd man genoemd worden, maar is toch iemand van zeer gezond verstand en helder oordeel. Wij konden het zeer goed met elkander vinden, en hij had er regt schik in, eens een Hollander te ontmoeten, met wien hij in het Boegineesch een gesprek kon voeren. Ik moest hem vooral beloven, dat ik hem platen, op den oorlog van Rusland met Frankrijk, Engeland en Turkije betrekking hebbende, zou toezenden, doch zoo dat ik onder elke plaat in het Boegineesch vermeldde wat zij voorstelde. Ook zou hij gaarne onze Hollandsche geschiedenis en bovendien een gedeelte van den Bijbel in het Boegineesch willen lezen.

Den 13den October verliet ik Pare-pare en vertrok per praauw naar Bärroe, een klein rijkje aan de kust, hetwelk ik den volgenden dag tegen den namiddag bereikte. Ik had gehoopt, dat ik hier onderscheidene knappe uitgeweken Boeginezen zou ontmoeten. Doch mij wachtte alweder teleurstelling. Diegenen, van wie ik eenige hulp voor mijne studiën had kunnen verwachten, waren in den laatsten tijd naar elders verhuisd. Ik zette dus reeds den volgenden dag

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mijne reis naar Segeri voort, waar ik den 16den October aanlandde. Het was voor mij een allerzaligst gevoel, na eene afwezigheid van bijna zes maanden, eindelijk wederom 's Gouvernements grondgebied te betreden. Na te Segeri eenige oude inlandsche bekenden bezocht en nieuwe betrekkingen aangeknoopt te hebben, vertrok ik den 19den October te paard naar Pangkadjene, maakte van daar nog een uitstap naar het naburig Landeya, waar, zoo als ik gehoord had, eenige knappe inlanders zich zouden ophouden, die echter maar ten halve aan mijne verwachting voldeden; en zoo keerde ik vervolgens over Maros naar Makassar terug, waar ik, Gode zij dank! den 24sten October behouden aankwam, en mijne kinderen in blakenden welstand aantrof.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

len October
oel, na eene
erom 's Gou-
geri eenige
betrekkingen
October te
een uitstap
hoord had,
die echter
n zoo keerde
, waar ik,
ankwam, en

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

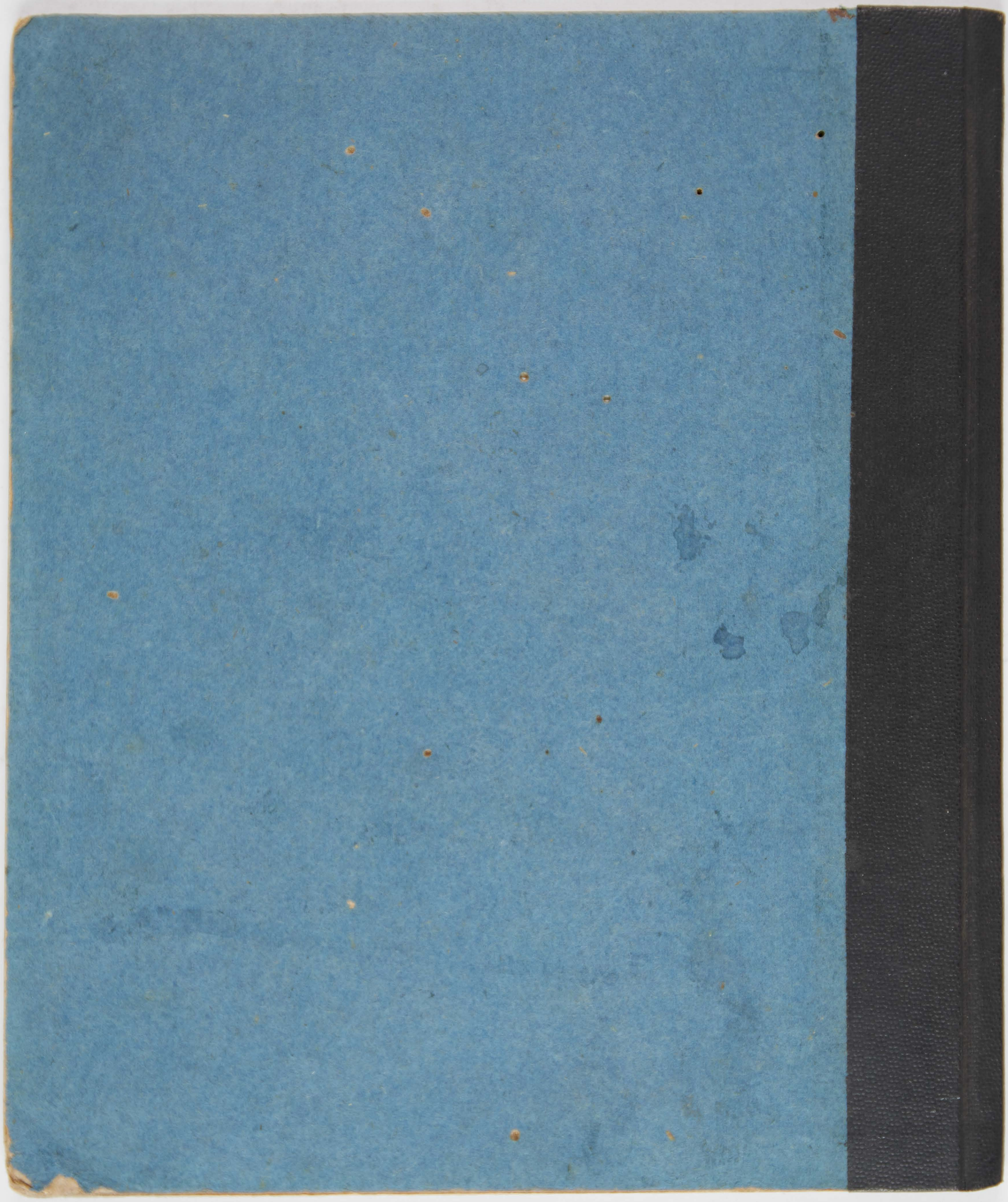

QPCARD 10